

Ösztönzések Dorothee Sölle olvasására

■ OROSZ GÁBOR VIKTOR

SACHER, Konstantin – TRUGENBERGER, Julius – WITTEKIND, Folkart (szerk.): *Dorothee Sölles Theologie. Anregungen – Anfänge – Beziehungen*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2025. (Kölner Forschungen zur Theologie Dorothee Sölles 1.)

A *Dorothee Sölles Theologie – Anregungen – Anfänge – Beziehungen* (Dorothee Sölle teológiája – Inspirációk – kezdetek – kapcsolatok) című, 2025-ben megjelent tanulmánykötet egy új, ökumenikus és interdiszciplináris kutatási sorozat első darabja, amelyet a kölni egyetemen működő Kölner Forschungsnetzwerk zur Theologie Dorothee Sölles kutatócsoport munkájának keretében készült. A kötet alapját a 2023. február 3–4-én megrendezett kölni konferencia előadásai képezik – az eseményt szimbolikusan Dorothee Sölle halálának (2003. április 27.) huszadik évfordulóján rendezték meg, tisztelegve a teológus életműve előtt. A szerkesztők – Konstantin Sacher, Julius Trugenberger és Folkart Wittekind – vállalása kettős: egyrészt szeretnének elindítani egy hiánypótló, tudományos igényű Sölle-kutatást, másrészt felmutatni azt, hogy miért volt és miért marad továbbra is Dorothee Sölle (1929–2003) a protestáns teológia egyik legjelentősebb 20. századi alakja.

A bevezető tanulmány szerzője egyenesen úgy fogalmaz, hogy Sölle „a 20. század második felének protestáns teológiájában minden túlzás nélkül a legbefolyásosabb hang” volt, mégis kevesen foglalkoznak teológiájának tudományos kutatásával. Ez a kijelentés egyszerre diagnózis és kutatási program. Sölle könyvei rendkívül nagy példányszámban fogytak, számos nyelvre lefordították őket, ő maga az akadémia és a kritikai nyilvánosság határán álló, társadalomkritikus és politikailag elkötelezett kereszténység szimbolikus alakjává vált nem csak Németországban, hiszen 1975-től a tekintélyes Union Theological Seminary professzora volt New Yorkban. Munkásságának recepciója mégis máig töredékes, bár elismert teológusként tartják számon, ám rendszeres teológiai életművét ritkán elemzik kellő alapossággal. Ezt a hiányt igyekszik pótolni a jelen kötet és a vele induló sorozat.

A kötet felépítése

A kötet három jól körülhatárolt tematikus egységbe foglalja a tanulmányokat, ezek a következők: *Anregungen* (Inspirációk), *Anfänge* (Kezdetek) és *Beziehungen* (Kapcsolatok). Ez a hármas tagolás szemléletbeli programot is tükröz, hiszen a szerkesztők Sölle teológiáját a munkásságát meghatározó forrásokon és párbeszédpartnerein keresztül kívánják értelmezni, elkerülve ezzel Sölle „rendszerének” merev rekonstrukcióját.

Az *Anregungen* fejezet négy tanulmánya a szellemi előzményeket és a meghatározó impulzusokat kutatja a teológus életének korai szakaszában. Daniel Weidner kitűnő írása Sölle irodalomtudósi pályájára koncentrálna, elsősorban a göttingeni doktori disszertációra (a Bonaventura álnéven publikáló szerző *Éjjeli őrzáratok* című művéről, 1954) és az 1971-ben elfogadott, majd 1973-ban kiadott *Realisation* (Realizáció) című habilitációs monográfiára. Weidner meggyőzően mutat rá arra, hogy Sölle témavezetője, Wolfgang Kayser műfogalma és elemzési apparátusa mennyire meghatározta azt, ahogyan Sölle a teológia és irodalom határán felmerülő kérdéseket értelmezni kezdte. A habilitáció köz-

ponti témája az elvilágiasodás (Säkularisierung) fogalmának kritikai vizsgálata volt Albrecht Schöne klasszikussá vált megközelítésével szemben. Sölle nem a vallási nyelv profán szövegbe épített „maradékait” vizsgálta munkájában, hanem azt, miként *realizálja* az irodalom a vallás ígéreteit – innen az alcím: *Realisation*. Ez az a tény, amely Sölle egész teológiai gondolkodásához kulcsot adhat.

Michael Murrmann-Kahl tanulmánya Dorothee Sölle és a neves történész, Thomas Nipperdey kapcsolatát vizsgálja a kölni Bildungsbürgertum (művelt polgárság) szellemi légkörén és Hegel közös recepciójának nyomain keresztül. Nipperdey kiadatlan és Hegel munkásságát tárgyaló doktori disszertációját (1953) Sölle *Stellvertretung* (Helyettesítés) című 1965-ös főművével hozza párhuzamba – az *Aufhebung* (megszüntetve megőrzés) fogalma mindkettőjüknél lényeges szerepet játszik. Philipp David a „keresztény ateizmus” programjának filológiai eredőit és teológiatörténeti helyét jelöli ki Sölle korai munkáiban, Joachim von Soosten pedig az a-teizmus *pour Dieu* paradoxonát elemzi a fenomenológiai nyitottságon keresztül.

A kezdetek – a pedagógus és a szekularizáció

A kötet módszertanilag egyik legeredetibb része a második egység, amelynek szerzői jelentős mennyiségű levéltári forrást dolgoztak fel ezen időszak értelmezéséhez. Annika Krahn kutatást végzett a Sölle-szövegek megjelenéséről az észak-rajna-vesztfáliei középiskolai hittantankönyvekben, és elemzése meglepő eredményre vezetett: Sölle szövegei a német „Sek II” szinten (középiskola felső évfolyamai) a legtöbbet idézett szerzők között szerepelnek, holott az egyetemi diskurzusban alig fordulnak elő. Ez az ellentmondás szorosán összefügg Sölle pedagógiai önértelmezésével, amelyet Krahn a teológus életpályáján belül elhivatottságának egyik alappozíciójaként értékel.

Marlene Sinhuber Sölle ez idáig teljesen ismeretlen, második államvizsga-dolgozatát (kb. 1956) mutatja be, amelyet a kölni Mülheim nevű kerületi leánygimnáziumban tartott hittanórairól írt. A dokumentum Sölle korai hermeneutikáját és vallástani koncepcióját mutatja be, amelynek lényege a bibliai szövegek egzisztenciális értelmezése, a szókratészi dialógus mint didaktikai elv és a tanári önkorrektív készség. Ezek mindegyike már azokat a vonásokat sejteti, amelyek Sölle érett teológiáját jellemzik. A fejezet továbbá betekintést enged az 1950-es évek nyugatnémet protestáns vallásoktatásának szellemi közegébe, és meggyőzően érvel amellett, hogy Sölle teológiájának pedagógiai módszere nem utólagos alkalmazkodás valamihez, hanem tudatos és konstitutív eleme látásmódjának.

Harald Matern tanulmánya a szekularizációdiskurzust vizsgálja. Amellett érvel, hogy a protestáns teológia 1945 utáni fejlődése – Sölle munkásságát is beleértve – csak a szekularizáció komplex folyamatainak kontextusában érthető meg. Sölle különleges szerepe abban van, hogy olyan teológiát kívánt folytatni, amely „maga is bizonyos szempontból szekularizált” marad anélkül, hogy a keresztény hagyomány lényegi elemeit feladná. Sölle teológiáját Matern egyenesen egy atipikus, „iskolaalkotásra sem nem képes, sem nem hajlandó” gondolkodásmód megtestesülésének nevezi – mindez provokatívnak tűnik, de a szerző érvelése helytálló.

Beszélgetőtársak és kontextusok – „Beziehungen”

A harmadik egység az életmű külső kapcsolódási pontjait mutatja be és vizsgálja. Christiana Steiner egy levéltáros alaposságával rekonstruálja Sölle és az NDK békemozgalmanak ellentmondásos viszonyát. Sölle egyszerre állt kapcsolatban a pártközeli Keresztény Békekonzferenciával és a disszidens

Frauen für den Frieden (Asszonyok a békéért) csoporttal, ami az ő nyugatnémet politikai elkötelezettségét keleten egyszerre tette „vonzóvá” és gyanakvós tárgyává.

Katrin König Sölle és Simone Weil teodiceakoncepcióját hasonlítja össze egymással – ez az tanulmány a kötet legalaposabb és leginkább rendszeres teológiai munkája. König figyelmesen mutatja be, hogy Sölle Weil misztikus keresztteológiáját hogyan fogadta be, de a felszabadítás-teológiai hangsúlyokkal módosította is, hiszen Weil a szenvedő Isten egyedi jelenlétének paradoxonjából indul ki, Sölle pedig a latin-amerikai szegények konkrét szenvedéstapasztalatából, és abból következően az Isten mindenhatóságát elutasító gondolathoz érkezik meg – ez olyan felismerés, amelyet Sölle 1973-as *Leiden* (Szenvedés) című könyvétől kezdve következetesen képviselt. A szerző rámutat, hogy Sölle – Hans Jonas gondolatait követve – az Auschwitz utáni Istenről szóló gondolkodásban bírálja azt a nézetet, amely szerint Isten mindenható. Ezt az elképzelést Sölle – különösen a szenvedés és a gonoszság, vagyis a „teodiceai” kérdések fényében – végül eretnekségnek tartja, mert nem tud megfelelő választ adni arra a kérdésre, hogyan engedhette Isten Auschwitz borzalmait.

Christian Kamleiter Sölle és Mayra Rivera nézeteinek összehasonlításával a posztkoloniális teológia horizontjába helyezi Sölle transzcendenciafelfogását. Caspar De Boor a Thomas S. Kuhn-féle paradigmaváltás-fogalom szerepét elemzi Sölle *Gott denken* (Istenről gondolkodni; 1987/90) című összefoglaló teológiai munkájában. Katja Dubiski pedig a Martin Buber-i párbeszéd-filozófia – különösen az *Én és Te* című munka – lehetséges hatásait mutatja be Sölle szeretetteológiájában.

Megjegyzések

A tanulmánykötet több szempontból is úttörő munka, hiszen elsőként kísérel meg monografikus mélységű, interdiszciplináris és forrásalapú Sölle-kutatást elindítani. Az egyes tanulmányok módszertani sokszínűsége – irodalomtörténet, vallástörténet, rendszeres teológia, pedagógiatörténet, politikai teológia és komparatív eszmetörténet – a kötet erényének tekinthető, bár a munkák koherenciáját némiképp lazítja. Az *Anfänge* fejezet különösen is domináns, hiszen a levéltári anyag felkutatása, alapos értelmezése és a korai Sölle-szövegek gondos kontextualizálása mintaszerű filológiai és eszmetörténeti munkát tükröz.

Megemlíthető, hogy a kötet nem vállalkozik Sölle teológiájának átfogó rendszeres értékelésére; ugyanakkor egy szintetizáló szemléletű záró esszé hasznos lett volna. A feminista teológiai dimenzió és reflexió, amely Sölle életművének legalább olyan fontos része, mint a politikai teológia, az egyes tanulmányokban csak érintőlegesen jelenik meg. Szintén nyitott kérdés marad, de talán a következő kötetekben szó esik róla, hogy miként értékelhető Sölle életműve a mai posztszekularis és a globalizált teológiai nyilvánosság kontextusában.

A *Dorothee Sölles Theologie* című kötet a kölni sorozat rendkívül ígéretes első darabja, amely komolyan veszi az életmű történeti és teológiai összetettségét, és olyan kutatási irányokat nyit meg, amelyek évekre biztosíthatják a Sölle-kutatás „programját”. A kötetet haszonnal forgathatják mindazok, akik a 20. századi protestáns teológia-, egyház- és kultúrtörténet iránt érdeklődnek, és akik Sölle politikai és irodalmi teológiájának gyökereit és összefüggéseit szeretnék pontosabban megérteni.